

Şili Mumyaları

Mumya sözcüğü eski Mısır'a ve firavunların şatafatlı mezar odalarına dair çağrışımlar uyandırıyor. Oysa mumyalama yöntemi Nil kıyılarında ortaya çıkmadan tam 2000 yıl önce, Chinchorro halkı ölülerini ölümsüzleştirmeye başlamıştı. Chinchorro, 1960'larda bu türden mumyaların bulunduğu Arica'daki bir kumsalın adı aslında. Halkı, Şili ve Peru'nun çöl iklimli sahil şeridinde dağınık köylerde yaşayan, balıkçılıkla uğraşan tarih öncesi insanlarıydı. Arica'nın 100 km kadar güneyindeki Camarones Vadisinde bulunan, M.Ö. 5050 yılına ait bir çocuk mumyası, radyo-karbon tarihlendirmesine göre en eski Chinchorro mumyası. Bu mumyalama yöntemi ortadan kalkıncaya kadar, Chinchorro mumyaları 3500 yıllık bir süreç içinde siyah, kırmızı ve çamur kaplı olmak üzere üç belirgin tarz sergileyerek evrimleşmiştir. Mısırlılar, yalnızca kralları ve ayrıcalıklı kişileri mumyalamaya layık görürken, Chinchorro halkı bu kutsal ritüeli yaş veya statü ayrımı yapmaksızın toplumun her bireyine uygulamıştır. Çocuklara, hatta yeni doğmuş bebeklere ve fetüslere de yetişkinlere olduğu kadar özen gösterilmişti.

BİR çocuğa ait maskeli siyah mumya incelendiğinde, hazırlanışında sarfedilen emek ve zaman hakkında fikir edinilebiliyor. İlk olarak, ölünün vücudu temizlenmiş, iç organları çıkarılmış ve kafası ayrılmış olmalı. Taş bir bıçak kullanılarak deri, kas dokusu ve gözler de dahil olmak üzere organlar çıkarılmış, sadece üzerinde çalışılması güç olan el ve ayaklara dokunulmamıştı. Deri, sonradan kullanılmak üzere bir kenara kaldırılmış, belki de yumuşak ve kullanılabilir durumda saklamak için deniz suyuna daldırılmıştı. Ancak, tüm cesetlerin elde temizlenmemiş olma

olasılığı var. Bazıları, kuş ve böceklerin yardımıyla kemiklerine kadar ayıklanmak üzere Arica'nın balçıklı çukurlarına bırakılmış olabilir.

Vücut temizlendikten sonra beyin ense kökünden dışarı çekilip kafatası boşaltılıyordu. Çıkartılan beyin ya diğer organlarla beraber gömülüyor ya da atılıyordu. Bu aşamadan sonra büyük

olasılıkla uzman bir sanatkâr devreye giriyordu. O da yardımcısıyla birlikte kafatasını samanla doldurup alt çeneyi bitki lifleriyle kafatasına bağlıyordu. Omurgayı destekleyen bir çubuk kafayı yerinde tutuyordu. Ayrıca bacaklar da, ayak bileklerinden göğüσε kadar uzanan çubuklarla sağlama alınıyordu.

Üzerine sarılarak bağlanan kamış ve dallar iskeleti sağlamlaştırdığı gibi hacim de kazandırıyor. Gövdede kaybedilen hacmi geri kazanmak için göğüs boşluğu ot, kül, su, deniz aslanı kanı, kuş yumurtası, balık zımkı gibi maddelerden yapılmış macunla dolduruluyordu. Gövdenin büyük kısmını kaplayan bu açık gri macun, cinsel organların oluşturulması için de kullanılıyordu. Bir çömlekçi özeniyle çalışan sanatkar, aynı macunu kullanarak yüzü de kaplayıp maskeyi oluşturuyordu.

Chinchorro mumyalarının çoğu Edvard Munch'un "Çığlık" tablosundakine benzer yavrlak bir ağız biçimi sergiliyor. Bu duruma getirilebilecek bir açıklama, sanatkarın çeneyi yeterince iyi bağlamaması sonucu mumyanın ağzının açık kalması olabilir. Ya da mumyaya, kişinin yaşama dönüşünü çağrıştıran bir yüz ifadesi verilmeye çalışılmış olabilir. Keza "Çığlık" tablosu da, Paris müzesindeki bir And Mumyasına ait yüz ifadesinden esinlenilerek yapılmıştır.

Derinin ve bir saç perçeminin yerine konmuş olması insansı görünüşü geri kazandırıyor. Deri yüzüldükten sonra çektiği için yetersiz kalacak olursa, boşluklar hayvan derisiyle dolduruluyordu. Vücutta bütünlük, kalıcılık ve görünüm estetiği sağlandığında, son olarak siyah manganez boyasıyla kaplanıyordu.

Chinchorro mumyalarının bir kısmı 1983 yılında sular idaresinin Arica dolaylarında yaptığı bir boru döşeme çalışması sırasında ortaya çıkmış. Müze görevlileri, Atacama çölünün kuru şartlarında, amber içindeki bir böcek gibi korunmuş cesetlere rastlamaya alışmış-

lardı. Bu yeni bulgunun da fazlaca bir öneminin olmadığı sanılıyordu. Ancak bu bölgede yapılan çalışmalar sonucunda, dünyanın en eski yapay mumyalama yöntemi ile korunmuş 96 eşsiz vücut bulunmuştu. Bunların çoğu oldukça iyi korunmuştu. Küçük bir kısmı ise daha sonraki dönemlerde, mezarlıkta yapılan gömme törenleri sırasında zarar görmüştü.

Mezarlarda ölü bedenlerin yanı sıra, balık oltalarından kancalarına ve zıpkınlara kadar çeşitli yapay araç-gerece rastlanmıştır. Tüm bu eşyaların mezarlara dağıtımının oldukça adil bir biçimde yapılmış olması, Chinchorro eşitlikçiliğinin başka bir kanıtı olarak gösteriliyor.

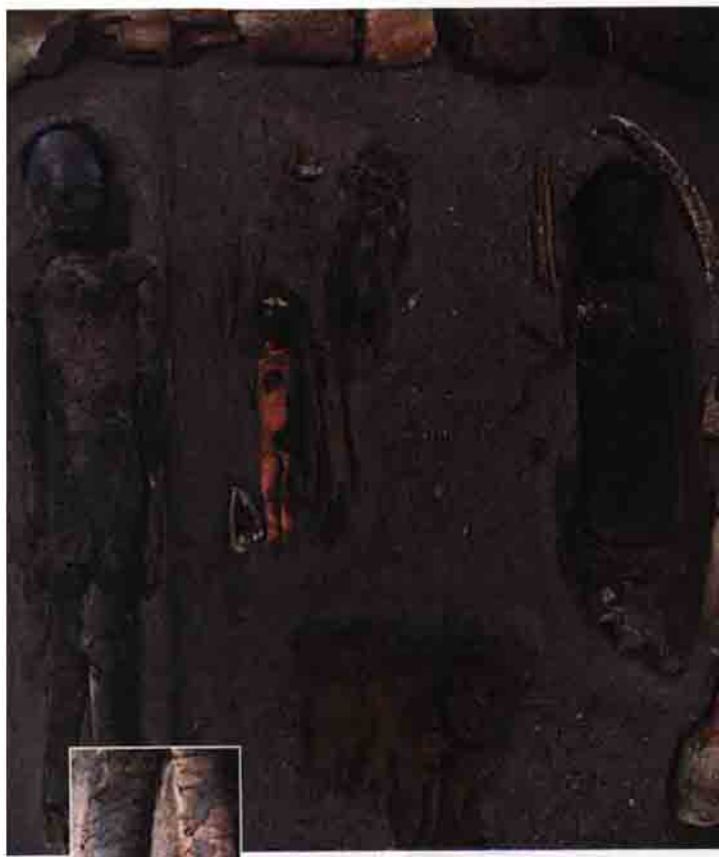
Chinchorro mumyalarının izine ilk olarak 1917 yılında bir Alman arkeolog, Max Uhle tarafından rastlanmıştır. O günden bu yana Peru'nun güneyinden Sili'nin kuzeyine uzanan dar kıyı şeridindeki gömüt alanlarında 282 mumya gün ışığına çıkarılmıştır. Bunların 149'u Chinchorro sanatkarları tarafından yapılmışken, kalanları doğal yoldan mumlaşmış bedenlerdir.

Chinchorro halkı bu bölgeye en az 9000 yıl önce gelmiş olmalı. Dereleri izleyerek Ant vadilerinden aşağıya indikleri düşünülüyor. Arica'nın doğusundaki dağların yüksek bölgelerinde kayalık alanlarda, 10 000 yıl öncesine tarihlenen deniz kabukları ve balık kılçıklarına rastlanmış olması, sahilde yaşayan insanlarla vadi insanları arasında ilişki olduğunu düşündürüyor. Son buzul çağının sonlarında yaşanan kurak iklim, dağlarda yiyecek sıkıntısına yol açmış olmalı ki insanlar avcılarının öncülüğünde kıyı şeridine yönelmişler.

Bulunan yemek pişirme ve ısınma amaçlı ateş yakma alanları ve bunları çevreleyen taş kalıntıları, bölge insanlarının önceleri sanıldığı gibi sadece avcılık ve toplayıcılıkla uğraşan göçebeler olmadığı, yerleşik gruplar oluşturdukları fikrini uyandırıyor.

Balıkçı köylerinde yaşayan Chinchorro halkı, tatlı su ve yiyeceğe kolay ulaşabildiği için yeterince boş zamana sahipti. Bu zamanı da ölüleriyle ilgilen-

mek ve ölüm çevresinde şekillenen dini törenler düzenlemek için kullanıyorlardı.

Bulunan mumyaların sekizde biri siyah tiptedir. Bu tarz, M.Ö. 5000 dolaylarında uygulanmaya başlayıp ikibin yıl kadar sürdürülmüş, M.Ö. 2800 dolaylarında ise siyah mumyalar yerlerini kırmızılara bırakmıştır. Bu, renklerin dini imgelerindeki değişikliğe bağlanabileceği gibi, siyah manganez bulmanın güçleşmesiyle ilgili de olabilir. Bu

dönemde yapılan bir diğer değişiklik de, kısa saç perçemleri kullanmak yerine, kamyış ile desteklenmiş uzun saçlı mumyalar hazırlamak gibi görünüyor. Ayrıca, derinin yerine konma biçimi de değişmişti. Yaklaşık üç santim genişliğinde insan, deniz aslanı veya pelikan derisi şeritleri gövde ve bacakların çevresine sarılmaya başlamıştı. Bu yöntem, bedene Hollywood filmlerindeki klasik mumya görünümünü kazandırıyor.

Chinchorro halkının mumyalama işine neden giriştiği hakkında, yazılı kayıt yokluğu nedeniyle ancak tahminlerden söz edilebiliyor. Daha sonraki Güney Amerika kültürlerinin dini inançları ve tavırları da bize fikir veriyor. 16. yüzyıl metinlerinde doğal mumyaları da içeren ve *huaca* adı verilen bazı nesnelere kutsallık atfediliyor ve verimliliğin sürekliliğiyle ilişkilerinden söz ediliyor. Inkalar da hükümdarlarının doğal yoldan mumyalaşmış bedenlerini korumuş ve törenlerde sergilemişlerdir.

Chinchorro halkının doğal afetlerde ölen kişilerin bedenlerini korumanın, afetleri önleyici bir etkisi olduğuna inandıkları düşünülüyor. Ayrıca, genç yaşta ölümün Chinchorro halkını çok

üzdüğü, dolayısıyla da ilk olarak gençleri ve çocukları mumyalamaya başladıkları sanılıyor. Gerçekten de en eski mumyaların çoğu bir yaşından küçük çocuklara ait.

Ölümden sonra yaşamla ilgili inançlar zamanla değişmiş. M.Ö. 1700'lerden itibaren Chinchorro mumyaları çok daha basit bir yöntemle hazır-

lanmaya başlamış. Bu dönemde ölünün vücudu gömülmeden önce kum, balık zıncı gibi maddelerden hazırlanan ve sadece beden dış yüzeyine uygulanan bir macunla korumaya alınıyordu. M.Ö. 1500'lere rastlayan bir dönemde mumyalama geleneği sona erer. Bu sıralarda, sonraları mumyanın simgesi olan genç Mısır kralı Tutankamon doğmamıştı bile.

Chinchorro mumyaları, tarih öncesinin Güney Amerika hakkında eşsiz bilgiler taşıyor. Mumyalar ve diğer mezar buluntuları Chinchorro halkının balıkçılıkta kullandığı yöntemler, beslenme alışkanlıkları ömür ortalamaları, sağlık durumları gibi konularda bilgi içeriyor.

Ancak, bu mumyaların geçtiğimiz on yıl içinde gördüğü zarar 5000 yıldır uğradıkları bozulmadan daha fazladır. Bu olumsuz durumun önüne geçmek için, uygun koruma ortamının acilen sağlanması gerekiyor. Aksi halde, insanlık tarihine ilişkin pek çok sır, Chinchorro mumyalarıyla birlikte yok olup gidecek.

Bernardo Arriaza
National Geographic, Mart 1995
Çeviri: Özgür Kurtuluş